

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

İLKÇAĞ FELSEFESİ

1. ÜNİTE : ANTİK YUNAN DÜNYASI

Kendini Bil: İnsanı kendi özlüğünü bilmeye davet eden ahlaki bir hüküm ve insandan evrendeki özgün konumunu kavramasını talep eden kozmolojik bir ilkedir.

Felsefenin ilk soruşturmalarının genel bir **evren, toplum ve insan** anlayışına varmayı amaçladığı ve bu üç soruşturma alanının birbirinden ayrı tutulmadığı söylenebilir.

Mitoslar: Evrene hakim olan doğaüstü varlıkları ve insanüstü güçlere sahip tanrısallık ya da yarı tanrısallık kahramanları konu eden efsanevi anlatılardır. Mitos'u insanın evrene düzen atfetme çabalarının ilk biçimi olarak görmek gerekir.

Sınıflandırma ve Düzenleme faaliyetleri tüm düşünce yapılarının genel özelliğidir.

Mitos temelli düzende **“gerçek olan” ile “düşüncede olan”** ayrımı yoktur.

Mitos temelli düzen, varoluşun birliği ve parçalanamazlığı düşüncesine dayanır.

Mitoslarda anlatılan sembolik dünya gerçek dünyadan ayrı tutulmadığı ve büyülü sözler yoluyla nesnelere doğrudan etki edilebileceğine inanıldığı için bu durumun biri **epistemolojik** (yani bilgi bakımından) diğeri **ontolojik** (yani varlık bakımından) başlıca iki sonucu olmuştur.

Mitos çağının insanını günümüz insanından ayıran özelliklerinden biri de onun **dış dünya ile kendi arasına ya da dil ile nesne arasına** kesin bir **ayrım koymamış olmasıdır**.

Felsefenin diğer toplumlarda değil de Yunan dünyasında ortaya çıkmasının nedeni sözün daima yazının önünde olmasına yol açan Yunan sitesinin mücadeleci yapısıdır.

Homeros ve Hesiodos, Antik Yunan'ın en büyük iki mitos yapıcısıdır.

Homeros'un *İlyada* ve *Odyseia* isimli destanlarında soylu değerlerinin ön planda olduğu, tüm olayların **soylu sınıf bakış açısıyla** verildiği görülür.

Eserlerde **saygınlık ve onur gibi savaşçı değerler** yüceltilmekte, yaşama bağlılık öne çıkartılmaktadır.

Homeros'un eserlerinde belirgin bir öte dünya anlayışına rastlanmaz.

Psyche: Yunanlıların ruh anlamında kullandığı psykhe sözcüğü, Homeros tarafından bedenden büsbütün ayrı bir varlık olarak değil de bedenin bir organı, ölümle bedeni terkeden bir canlılık gücü anlamında kullanılmıştır. Bu yüzden eserlerinde ölüm istenir bir durum olarak görülmemiştir.

Agathos: İyi. Sonraları Yunan felsefesinin en temel kavramlarından biri haline gelecek olan iyi (agathos) sözcüğü, Homeros'ta insanın dünyadaki rolünü iyi oynamasıyla ilişkilendirilmiştir.

Moirai: Kader. Kader payı. Yunan mitosunda, olayların seyrini belirleyen, tanrılara ve insanlara paylarını dağıtan kader, yazgı. Evren düzeninin temelinde yatan belirsiz güç.

Yiyecek, miras payı, pay alma, bölüşülmüş parçalar, aşılmaması gereken sınır, düzenleyen anlamlarını da gelir. Evren, Zeus'un babası Kronos'un ölümünden sonra üç oğlu Zeus, Poseidon ve Hades arasında kur'a ile pay edilmiştir.

Hybris: İnsanın kendi sınırını ihlal etmesi, haddini aşması, ölçsüzlük ya da hırs göstermesi durumu

Kosmos: Yunanlıların evren anlamında kullandıkları kosmos sözcüğüne Homeros'un eserlerinde rastlanmaz. Kullanımı sonraki yıllara rastlayan bu sözcük, **dizmek, düzenlemek** anlamına gelen **kosmeo** fiilinden türetilmiştir. **Kosmeo fiili ise savaşta birliklerin düzenlenmesi**, işgal edilmiş topraklara soylu kabilelerin yerleştirilmesi anlamlarında kullanılmıştır.

Homeros'a göre evrenin belli bir düzeni olduğu ve insanın bu düzene uyması gerektiği düşüncesi vardır.

Hesiodos zamanında savaşı yücelten eski soy değerlerinin yerine, alın terini ve çalışmayı yücelten yeni değerler aldı. Hesiodos, bu değerlerin başta gelenini **“çatışma”, “çalışma”, “mücadele”** anlamına gelen **Eris** sözcüğüyle anmaktaydı.

Hesiodos, **Theogonia (Tanrı Doğumları)** isimli eserinde kosmos düzenine ilişkin ilk nedensel açıklamaları vermiştir. Diğer varlıkların kendisinden meydana geldikleri kökene **“uçsuz bucaksız uzay”**, **“esneyen boşluk”, “uçurum”** anlamına gelen **Kaos** adını vermiştir. Tüm tanrılar ve kozmik unsurlar bu Kaostan türemişlerdir.

Homeros'un eserlerinde var oluş bakımından belirgin bir öncelik sonralık sırası yoktur. Oysa **Hesiodosçu düzen evren unsurlarını ilk kez belirgin biçimde zamansal bir sıraya sokmuştur.**

Hesiodos, Kaos'tan ilk çıkan tanrılar olan Gaia'yı toprakla, Uranus'u ateşle, Pontos'u suyla, Nyx'i havayla ilişkilendirmiş böylece evrendeki her varlığın belli bir elementten türediğini ilk kez ileri sürmüştür.

Aynı zamanda Hesiodos, Eros'u tanrıların birleşmelerini sağlayan kozmik güç olarak betimleyerek sonraki doğa filozoflarının **“tek doğa ilkesi”** düşüncesini de öncelemiştir.

Hesiodos'un mitoslarında baş tanrı Zeus'un ağırlık kazandığı, akıl ve adaletle ilişkili olarak ele alınmaya başlandığı, üreten köylü ve zanaatkar sınıfların ihtiyaç duyduğu yasa, adalet ve barış gibi kavramların ön plana çıktığı görülür. Homeros'ta tanrılar insan karşı ilgisiz, kışkırtıcı ve zalimken Hesiodos'un eserlerinde iyi davranışları gözetken, adil varlıklar olarak sunulmuşlardır.

Hesiodos'un eserlerinde Moira düşüncesinin zayıfladığı **adalet tanrıçası Dike**'in ağırlık kazandığı görülür.

Toplumdan dışlanmış sınıflar olan köleler, yabancılar ve kadınlar arasında yaygınlık kazanan bazı gizem öğretileri arasında en önemlisi **Dionysos** gizemleriydi. Bu gizemler daha sonra mistik bir din lideri olan **Orpheus**'un öğretileri ile iç içe geçti.

Dionysos kültürü normal varoluşun dışına çıkmayı mevcut düzenden kopuşu simgelemiş içerdiği kurtuluş düşüncesi sitenin değil bireyin kurtuluşunu öne çıkarmıştır.

Dionysos bebekken Titanlar onu parçalamış buna kızan Zeus Titanları kül etmiş ve onların külü ile Dionysos'tan insan ırkını yaratmıştır. Bu yüzden insan hem Titanlardan kaynaklanan kötü bir yana, hem de Dionysos'tan kaynaklanan iyi bir yana sahiptir.

Homeros-Hesiodos eserlerinde bu tür düşünceler yoktur. Diğer farklar ise Dionysosçuların bu dünyacı değil öte dünyacı olmalarıdır. Ruh (psykhe) insan bedeninde mezardadır, hapistedir. Bu hapsiten kurtulması için arınması, arınması için ahlaki bir hayat yaşaması, sıkı bir bedensel diyet uygulaması gerekir. Gizemciler ruhun ölümden sonra sorgulanacağına, yeni bir bedende yeniden dünyaya geleceğine yani ruh göçü (reenkarnasyon) öğretisine inanmakta, üç kez iyi hayat sürenlerin bu döngüden kurtulup özgürleşeceği ve sonsuza dek mutlu olacağını düşünmekteydiler.

Yunanlıların ilk yerleşim biçimleri soy temelli **demos** ya da **deme** yerleşimleriydi. İlk **yunan siteleri (Polis)** demosların farklı sosyal sınıfları bir arada barındırabilmesi için dönüşümüyle oluşmuştur.

Soy esasına dayalı eski yerleşimlerde aile evine ve toprağına **oikos** adı verilmekteydi.

Yeni yunan siteleri (polisler) sayesinde kaba kuvvetin yerini **retorik** yani **söz sanatları** almıştır.

Sitedeki sosyal sınıflar arasındaki mücadele, evrende zıt güçler arasında hüküm süren kozmik mücadelenin sosyal yansıması gibiydi. Yunan insanı, evren ve toplum düzenine egemen olan zıt güçleri daima **uyum (harmonia) ve sevgi (eros)** gibi birleştirici ilkeler ile birlikte düşünmekteydi. Yunan site devletlerinde yasa (**nomos**) fikrinin gelişimi zıt güçler arasındaki bu uyum kavgasından doğdu.

Nomos (yasa): Düzenleme anlamındaki nemein sözcüğüyle ilişkilidir. Köken itibarıyla dağıtmak, sınırlara ayırmak, paylara bölmek, her şeyi kendi sınırına kavuşturmak anlamına gelir.

Polis (Site) : Yuvarlak duvar, sur, çevrilmiş olmak, kapalı olmak, kapalı sınırlar bütünü anlamlarına gelir.

Soy düzeninden (thesmoi) yasa düzenine (nomoi) geçişte en etkili adım, toplumu soya göre değil, servete göre bölümleyen Solon'dan gelmiştir. İlk adımı ise soylar arasındaki kan davalarını ortadan kaldırmak için koyduğu yasalarla Drokon atmış idi. Yasa düzeninin güçlendirilmesine yönelik son etkili adımı ise Kleisthenes atmıştır. Siteyi soy ya da servete göre değil mahalli birimlere (demos) göre düzenlemiş, her yurttaş yaşadığı demosa adını kaydettirmiştir.

Tarih yazıcılığı başından itibaren hep **akılcı** tutumdan etkilendi ve mitoslara yönelik eleştiri geleneğinin bir halkası oldu.

Historia : Bugün Batı dillerinde tarih sözcüğüne karşılık gelen Historia sözcüğü, Yunanca'da **gözle tanıklık etmek** anlamındaki **histor** sözcüğünden türemiştir. Anlamı ise **soruşturmak, öğrenmeye çalışmak, delilleri incelemek** idi.

İlk tarih yazıcıları, mitoslarda anlatılan doğaüstü öyküleri, inandırıcılık ve gerçeğe yakınlık gibi ölçütler vasıtasıyla ayıklayıp mitosun tarihsel bir anlatı haline dönüşmesinde etkin rol oynadılar. Heredotos, mitosları inandırıcılıklarına göre, Thukydides ise gerçeğe yakınlıklarına göre ayıklamıştır.

Heredotos, siyasi düzenleri, **monarşi, oligarşi ve demokrasi** olarak üçe ayırmıştır.

En güçlü merci olan Nomos, Güç ve Adalet gibi iki olguyu birbiriyle uzlaştırmakta böylece nomos güç içersede bu güç adaletin temeli omaktaydı.

Thukydides, tarih olaylarına insan aklının ve iradesinin egemen olduğunu söyleyerek yunan dünyasındaki akılcı eleştirilerin öncülüğünü yapmıştır.

Pragma: İnsan amacını en iyi ifade eden sözcük, çıkar ya da yarardır (pragma).

Tragedya sanatının en önemli 3 temsilcisi: **Aiskhylos, Sophokles ve Euripides**

Tragedya sanatı, ilk ortaya çıktığı günden itibaren Yunan dünyasının yerleşik inanışlarına ve Moira düzenine yönelik bir eleştiri olmuştur.

Aiskhylos, eserlerinde tanrıların adil olmalarını ve evren düzeninde adaletin zafere ulaşmasını talep etmiştir. Eserlerinde yunan toplumundaki uzlaşma arayışlarının kozmik ölçekteki yansımaları görülür.

Uzlaştırılmaya çalışan en büyük iki kavram ise akıl ve güçtür.

Sophokles'in eserlerinin çıkış noktası, sıradışı bir bireyin kadere karşı verdiği savaştır.

Sophokles'in tragedyaalarında evrende hüküm süren tanrısal yasalarla sitede hüküm süren yasalar arasındaki çelişkiler ön plana çıkarılır ve Sophokles'in eserleri farklı düzen anlayışlarının çatışmasına sahne olur.

Sophokles'e göre site düzeni, evren düzenine uygun olmalı, çatışan taraflar uzlaşmazlık sergilememelidir.

Euripides'in eserlerinde insan ön plana çıkmış, onunla birlikte tragedya sanatı insanileşmiş, olay örgüleri mitik olmaktan çıkıp toplumsallaşmıştır. Kahramanların yaşadıkları tragedyanın önemli bir kaynağı da kendi ruhlarındaki çatışmadır.

Öfke ve intikam arzusu ile akıl yürütme arasındaki çatışma trajedinin başlıca kaynaklarıdır. Bu tavır **insanı her şeyin ölçüsü olarak gören Sofist düşünceye** uygundur.

Yine de son kertede Euripides düzen anlayışında da bir belirsizlik hakimdir.

Akıllı, adaletli, iyi bir Tanrı ya da ilke düşüncesi ağırlık kazanıp insan aklı öne çıktıkça, evrenin adil ve ahlaki bir düzen olduğu fikri güçlenmiş ve böylece tragedya sanatının Yunan dünyasındaki etkisi zayıflamıştır.

2. ÜNİTE : FELSEFENİN ORTAYA ÇIKIŞI VE İLK FİLOZOFLAR

Felsefenin ortaya çıkmasını sağlayan koşulları başlıca üç sorunla ilişkilendirmek mümkündür:

- a) Eski mitosların ahlaki bir içerikle donatılmasına duyulan ihtiyaç
- b) Kaderin (moira) belirsiz işlerince yönlendirilen eski kaos düzeninin akli temellere sahip bir düzenle yer değiştirmesine duyulan ihtiyaç
- c) Geleneksel mitosların yeni sosyal-siyasi gereksinimlere uyumlu hale getirilmesine duyulan ihtiyaç

Felsefenin düşünce tarihine getirdiği belki en büyük yenilik, evren düzeninin, doğru işleyen bir insan akli tarafından kavranabilecek bir yapıda olduğu kabulüdür.

Arkhe : İlk Yunan filozofları “arkhe” sözcüğünü, evrendeki tüm görünür çokluğun kendisinden meydana geldiği köken, başlangıç, ilk-madde anlamlarına gelecek şekilde kullanmaktaydılar.

Physis : İlk filozoflar doğayı köken itibarıyla “büyüme”, “gelişme”, “oluşma” anlamlarına gelen physis sözcüğü ile ifade etmekteydiler. Physis aynı zamanda bir şeyin içinde bulunan ve o şeyin davranışlarının kaynağını oluşturan şey, belli bir şeyin kendisinden yapıldığı “öz madde” anlamına da gelmekteydi.

Felsefe: Yunanca’da bilgelik (sophia) sevgisi (philo) anlamına gelen philosophia kelimesinden uyarlanmıştır. Sözcüğün ilk kez Pythagorasçılar tarafından kullanıldığı düşünülmektedir. İlk filozoflar, daha çok doğa araştırmacısı (physikoi) olarak anılmaktaydılar.

Felsefenin ele aldığı ilk önemli sorun “**arkhe sorunu**” dur. Arkhe sorunu, evrendeki tüm görünür çokluğun, farklılığın kendisinden türediği ilk başlangıcı, ilk kökenin ne olduğunu bulmak sorunudur. Bu sorun, görünür evrenin çokluğunun altında, değişmeksizin kalan bir ilke bulunduğu düşüncesine dayanır.

Felsefeyi, doğaya yönelik önceki açıklamalardan ayıran başlıca üç özellik vardır.

- a) İçsel ya da özseidir; yani doğayı, yinir doğanın kendisinde bulunan ilke ve unsurlar aracılığıyla açıklamaya çalışmıştır.
- b) Sistematiktir; yani tüm doğal olguları aynı terimlerle ve yöntemlerle incelemiştir.
- c) Ekonomiktir; yani pek az terim ve işleme pek çok şeyi açıklamak yoluna gitmiştir.

Hylozoizm : Thales, Anaksimandros ve Anaksimenes gibi ilk filozoflar, maddeye bir tür ruhsallık, canlılık, tanrısallık atfettikleri için canlımaddeci (hylozoist) olarak nitelendirilmektedirler. Hylozoizm, Yunanca’da madde anlamına gelen “hyle” sözcüğü ile canlı anlamına gelen “zoe” sözcüğünün birleştirilmesiyle oluşturulmuş (hylo-zoe) bir sözcüktür.

***Milet Okulu Düşünürleri (Thales, Anaksimandros, Anaksimenes)**

Thales : Düşünce tarihinin ilk filozofudur. Yunan ölçü ahlakının en büyük temsilcileri olan Yedi Bilge’den biridir (Thales, Kleobulos, Solon, Khilon, Pittakos, Bia ve Periandros).

Thales şöyle düşünmekteydi:

- Su (hydor) her şeyin arkhesi, ilkesi, doğası ve nedenidir.
- Dünya suyun üzerinde yüzer.
- Her şey tanrılarla doludur.
- Mıknatıs, demiri kendisine çekme gücüne sahip olduğu için canlıdır.

Thales bu yargıyla iki önemli gelişme sağlamıştır:

- Evrendeki görünür çokluğun altında tek bir ilke (arkhe) yattığını kavramış, doğanın görünür çokluğunu tek bir kökene indirgemiş, her şeyi su ile açıklamıştır.
- Evrendeki her şeyin açıklaması, kökeni olarak ortaya konan bu tek ilke, mitoslarda olduğu gibi doğaüstü bir yapı değil, bizzat doğanın kendisinde bulunan bir unsurdur.

Animizm: Doğadaki canlı cansız her şeyde bir tür tanrısal ruh bulunduğu kabülüne dayanan ve genellikle kabile esasına dayalı ilkel toplumlarda rastlanan eski bir din anlayışıdır.

Maddeye ruhsallık ve canlılık atfetmesinden ötürü Thales'i animist öğretilere yakın bulanlar bulunmaktadır.

Anaksimandros: Thales'in öğrencisi olan Anaksimandros; "Var olan nesnelerin arkhesi **aperion**'dur. Var olanlar nelerden meydana gelmişlerse zorunlu olarak yok olup onlara dönerler; zira onlar birbirlerine zamanın düzenlenişine göre haksızlıklarının cezasını ve kefaretinin öderler" demiştir.

Aperion: Peras (sınır) sözcüğünün önüne olumsuzluk anlamı veren "a" harfi konarak türetilmiş, nicel anlamda sınırsızlık, nitel anlamda belirsizlik ifade eden sözcük. Her şeyin kendisinden meydana geldiği ve kendisine döneceği arkhe, ilk-neden, başlangıç. Ayrıca evrendeki her şeyin bir zıtlık ilişkisi içinde olduğunu ama tüm bu zıtlıkların aperion denen bir ilk kökenden çıkıp yine ona döndüklerini savunmaktaydı.

Anaksimandros'un felsefenin gelişimine yaptığı en büyük katkı, evrende tek bir yasanın hüküm sürdüğünü dile getirmiş olmasıdır.

Anaksimandros, zıt unsurların birbirinin yerini almasını bir haksızlık olarak (ahlaki bir içerik taşımakta) görmüştür. Buna göre gece, gündüzün yerini alarak ona haksızlık eder ve cezasını yerini yeniden gündüze bırakarak öder. Bu durumda evrendeki görünür çokluk, evrenin birliğine aykırı olan çelişkili bir durumdur. Bu yüzden de olumsuz bir durumdur, bir haksızlıktır ve zıtlar arasındaki çatışma bu düşünceye dayanır.

Kosmos: Kosmos sözcüğünü evrenin bütünü, evren düzenini ifade etmek için kullanan ilk düşünür Anaksimandros'dur.

Anaksimenes: Milet okulunun son temsilcisidir. Anaksimenes, aperion gibi belirsiz bir yapının evrendeki maddi çokluğu açıklamakta güçlükler çıkaracağını düşünmekte ama aperion düşüncesindeki sonsuzluk/sınırsızlık fikrinden de etkilenmekteydi. Bu yüzden arkhe olarak belirlediği havayı (aer), hem maddi bir unsur olarak belirli bir yapı, hem de tanrısal nitelik taşıyan, sınırsız/sonsuz bir yapı olarak gördü.

Anaksimenes, ilk madde olan havanın, kendi yapısında bir hareket özelliği taşıdığını, karşıt nitelikler barındırabilecek bir yapı olduğunu düşünmekteydi. Bunlardan ilki **seyrekleşme/genleşme**, ötekiyse **yoğunlaşma/büzülme**’ idi.

Doğası gereği görünmez bir madde olan hava, genleşip seyreterek ateşe, sıkışarak rüzgara, buluta, suya, taş, toprağa dönüşmekteydi. Thales her şeyin sudan meydana geldiğini, Anaksimandros ise her şeyin aperiiondan gelip ona döneceğini söylemiş ama bu meydana gelmenin ve oluşmanın nasıl gerçekleştiğini ortaya koymamışlardı. Anaksimenes basit de olsa bunu yukarıdaki açıklamasıyla ortaya koymuştu. Bu durum evrendeki görünür çokluğun arkheden yani teklikten nasıl türediğine ilişkin ilk açıklama olması bakımından son derece önemlidir.

Ayrıca; Thales kendi adıyla anılan bir geometri teoremine imza atmış, Anaksimandros, bilinen ilk dünya haritasını çizmiş başlangıçta tüm canlıların suda yaşadıklarını oradan karaya çıktıklarını söyleyerek evrimci açıklamaların atası olmuştur.

Antik Yunan felsefesinde “arkhe sorunu” nun yanı sıra ele alınan ikinci önemli sorun “oluş sorunu” idi. Oluş sorunu, evrendeki görünür çokluğun ilk maddeden, başlangıçtan, yani arkheden meydana geldiğini, evrendeki hareket ve oluşun hangi ilke ya da yasalara bağlı olduğunu belirlemek sorunuydu.

3. ÜNİTE : PYTHAGORASÇILIK, HERAKLEITOS VE PARMENİDES

Pythagorasçılık, en genel anlamda geleneksel Homerik-Hesiodik mitosların ve Milet Okulu düşünürlerinin yanıt veremedikleri bazı inanç sorunlarını çözme girişimi olarak değerlendirilebilir. Pythagoras, sadece büyük bir filozof değil, aynı zamanda yarı dini-yarı felsefi öğretilere dayanan gizli bir mistik inanç topluluğunun da kurucusu ve manevi lideriydi.

Dilin düzeni ile hakikatin ya da doğanın düzeni arasındaki uyum sorunu da ilk kez onlar tarafından dile getirildi.

Pythagorasçı söylem, doğanın esrarına uygun biçimde, birçok anlaşılmaz sırla doluydu. “Kutsal Sözler” adı verilen bu öğretiler ancak ruhunu terbiye etmiş az sayıda müride açıklanıyordu. Bu yüzden Pythagorasçılığın bir çok önemli söylemi gizli kalmıştır.

Pythagorasçı evren düzeni anlayışı iki yargıya dayanmaktadır:

- 1) *Her şey sayıdır ya da sayılar herşeydir.*
- 2) *Evren (kosmos), uyumdur (harmonia)*

Kimi Pythagorasçılar evrendeki her şeyin son kertede sayılara indirgenebileceğini, dolayısıyla sayıların arkhe olduğunu savunurken, kimileri sayıları herşeyin kendisinden çıktığı ve yine kendisine döneceği bir yapı olarak görmekteydiler. Kimileriye sayıları tüm görünür şeylerin kendilerini taklit ettiği birer **ilk-örnek (paradeigma)** olarak düşünmekteydiler.

Pythagorasçılara göre görünür evren düzeni iki unsurun bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Bu unsurlardan ilki olan **sınırsız pneuma (bir tür soluk ya da hava)** evrenin maddi yönünü meydana getirir. **Sınırlı bir yapıda olan sayı** ise bu sınırsız maddi yapıya bir sınır, form, biçim kazandırır ve böylece evren düzeni oluşur. O halde evren düzeni **sınırlı-sınırsız** karşıtlığının yani **madde (pneuma)-sayı** karşıtlığının doğurduğu bir uyumdur.

Pythagorasçılar, evrende birbirleriyle çatışan zıt unsurların birbirleriyle ortalama birleştiklerini, böylece evrenin adil ve uyumlu bir yapı olduğunu savunmaktaydılar. Bu görüş, zıtların sürekli birbirlerinin yerini aldıklarını (gece-gündüz örneği gibi) savunan Anaksimandros’un görüşünden belirgin bir farklılık sergiler.

Muhtemelen doğu kaynaklı olan **ruh göçü öğretisini (reenkarnasyon)** Yunan dünyasında ilk dile getirenler Pythagorasçılar olmuştur. Pythagorasçılar, ölümlü bedene karşılık, ruhun ölümsüz olduğunu, ölümden sonra başka bir bedende yeniden hayat bulacağını bu yeni hayatın mevcut hayat süresince yapılan iyiliklere ve kötülöklere göre belirleneceğini savunarak **öte-dünyacı** bir yaşam düzeni önermekteydiler.

Ruhun ancak müzik ve matematik yoluyla eğitildiği takdirde evren düzeninin ardındaki sayısal ilişkileri kavrayabileceğini, **en büyük erdem olan uyuma** erişebileceğini savunmaktaydılar.

İdeal insanın ancak ideal bir siteyle birlikte mümkün olacağını açık şekilde söyleyen ilk düşünürlerdi. Onara göre üç tür insan vardır: **para-sever, şöhret-sever, bilgeliği ve bilgiyi sever.**

Herakleitos: Gece-gündüz, ıslak-kuru, yaşam-ölüm gibi zıt unsurlar arasındaki mücadeleyi evren düzeninin en temel yasası olarak düşünmekte ve onu adaletin ta kendisi olarak görmekteydi. Evrenin görünür karmaşasının ardında yatan **kozmik bir akıl olan logos**, zıtlar arasındaki bu bitmek bilmez savaşı düzenlemekteydi.

Herakleitos, evrendeki değişimin asla inkar edilemeyeceğini görmüştü. Her şey akar ve bir ırmağa iki kez girmek mümkün değildir, çünkü biz ırmağa ikinci kez girdiğimizde önceki sular akıp gitmiş, ırmak bambaşka bir şey olmuştur.

Herakletios, herşeyin değiştiğini ama değişim denen olgunun asla değişmediğini söyleyerek, bizzat değişimin kendisini değişmez bir kozmik yasa haline getirmiştir.

Herakleitos, evrende hüküm süren çatışma ya da değişim yasasını bir yandan **maddi bir unsur olan ateş** ile, diğer yandan soyut ve **kozmik bir akılsallığı temsil eden logos** ile ilişkilendirmekteydi. Muhtemelen ateş, kozmik akıl olan logosun somut bir temsili, belki de ta kendisidir.

Herakleitos'un evren anlayışı, tıpkı bir çember gibi, başı sonu aynı olan **sonsuz bir döngüsellik** fikrine dayanır. Evreni meydana getiren zıt unsurlar, logos denen değişim yasası doğrultusunda sonsuz bir düzende birbirleriyle çatışır dururlar.

Panteizm: Varolan herşeyin Tanrı olduğunu, Tanrı'nın tüm doğada belirdiğini, varolan herşeyle özdeş olduğunu savunan görüştür.

Herakleitos, günümüze erişen bir fragmanında **"kendimi keşfettim"** demektedir. Kimi yorumcular bu ifadeyi Herakleitos'un tüm bir felsefesinin özeti olarak görmektedirler. Böylece Herakleitos'un evren ya da doğa düzenine ilişkin sorgulamaları, son kertede insanın kendisini tanıması, bilmesi yolunda atılmış adımlara dönüşür.

Bana göre, **"bir insan çok iyi ise bin kişidir"** diyerek sitenin ancak bilge kişiler tarafından yönetilebileceğini düşünmekteydi. Bu düşünceleri ile Yunan dünyasındaki en sert demokrasi karşıtlarından biri olup düşünceleriyle Platon'u oldukça etkilemişti.

Parmenides: Düşünce tarihinde akıl yürütme disiplini ilk kez açık biçimde kullanan düşünürdür.

Parmenides'e göre, içinde yaşamakta olduğumuz evrenin biri duyularımıza hitap eden, öteki ise ancak akılla kavranacak iki görünümü vardır. Bunlardan ilki tamamen yanılgıdır ve duyular bize yokluk diye bir şeyin var olduğunu, evrende değişimin hüküm sürdüğünü söyler. Oysa akıl, yokluğu da değişimi de yadsımak gerektiğini bildirmektedir. (Dikkat: İki ayrı evren yoktur diyor).

Herakletios, değişimi reddetmenin evrenin hakikatiyle bağdaşmadığını savunurken, Parmenides tam tersine, değişimin varlığını kabul etmenin büyük bir yanılığı olduğunu söylemektedir. Değişim meselesi üzerine dönen bu tartışma, felsefe tarihinin ilk ve ne tipik polemiklerinden biri olmuştur.

Parmenides'e göre varlık, zaman bakımından başlangışsız ve bitimsiz olmakla birlikte uzam bakımından sınırlı, sonludur. Var olan hiçbir şey hiçbir zaman ve süreçte yok olma durumunda olmaz. Varlık vardır. Yokluk ve oluş ise var olamaz. Hareket ve oluş söz konusu olamaz. Ona göre sonsuzluk eksikliktir. Hiçbir zaman tamamlanamayacak bir belirsizliktir.

Bu konuda Pythagorasılardan etkilenmiştir. Çünkü onlarda evrenin ilk maddesi olan pneumanın sınırsız ve eksik bir yapı olduğunu sayıların onu sınırlandırarak uyum ve düzeni meydana getirdiğini savunmaktaydılar.

Parmenides'in evrenin en yüksek hakikati olarak gördüğü işte bu değişmez varlık tüm bu özellikleriyle **"Bir"** diye adlandırılmıştır. Bütün evren, işte bu kusursuz küre görünümündeki Bir'den ibarettir. Evren yani Bir, başından itibaren her yönden kusursuzdur hep böyle olmuştur ve olacaktır. Bundan dolayıda (kusursuz ve eksiksiz bir yapı) hiçbir değişime ihtiyaı yoktur.

Parmenides, kusursuz varlık öğretisini insan düşüncesinin işleyişi ile de ilişkilendirmiş düşünceyle varlığın aynı şey olduğunu savunmuştur. Ona göre her düşünce ve konuşmada varlıktır.

Parmenides'de Milet Okulu düşünürleri gibi tüm evren düzenini tek bir ilkeyle, Bir ile açıklamaktaydı. Ancak onun birciliği (monizm) Milet Okulu'ndan farklıydı. Milet Okulu düşünürleri, tek bir ilk-madde belirlemişler ve evrendeki görünür çokluğu açıklamışlardı. İlk-madde olarak arkhe, evren düzenini açıklamaya yeterli bir yapı olarak düşünülmüştü. Oysa Parmenides, evren düzenine bir başlangıç kabul etmediği gibi, onda en ufak bir okluk ya da değişim de olmayacağını savunmuştur. Ona göre evren tek bir arkheden türememiştir, zaten evrenin kendisi topyekn Bir denen varlığın kendisidir.

Parmenides, akli bir içerikle donatılmış mantıksal bir evren düzeni öngörmektedir. Duyularımıza hitap eden görünür evreni tamamen inkar etmiştir.

4. ÜNİTE : EMPEDOKLES, DEMOKRITOS, KSENOPHES, ANAKSAGORAS

EMPEDOKLES: Empedokles'in temel felsefi amaçlarından biri Parmenides'in değişmez varlık anlayışı ile evrendeki reddedilmez değişim olgusunu uzlaştırmaktı.

Empedokles, Parmenides'ten etkilenmiş onun varlığa ve Bir'e atfettiği özellikleri büyük ölçüde benimsemişti. O da tıpkı Parmenides gibi evrende boşluk diye bir şeyin var olamayacağını varlığın tam bir doluluk olduğunu düşünmekteydi.

Ancak Empedokles, doğada görünür çokluğun ve değişimin asla reddedilemeyeceğini düşünmekte ve bu yönü ile Parmenides'ten büyük ölçüde ayrılmaktaydı.

Empedokles'e göre evrendeki herşey **dört temel unsur olan toprak, su, hava ve ateşin** belli şekillerde birleşmelerinden meydana gelmişti. Evrendeki tüm değişim ve hareket bu dört unsurun bir araya gelmeleri ve ayrışmaları süreçlerinden ibaretti.

Empedokles, dört temel unsurdan ayrı olarak, **iki de hareket ilkesi** belirlemişti. Böylece oluş ya da hareketi maddeden bağımsız olarak düşünmekteydi. Dört unsur, sonsuz bir dönüşüm içinde **Sevgi** tarafından birleştirilmekte, **Nefret** tarafından ayrıştırılmaktaydı. Şeylerin Sevgi yoluyla birleşmelerinin doruk noktası, Nefretin tamamen ortadan kalktığı ve evrendeki tüm formların eksiksizce karışıp mükemmel bir birlik haline geldikleri tanrısal bir esenlik durumudur. Empedokles bu tanrısal birlik durumunu, Parmenides'i andıran bir tutumla **"küre" (sphairos)** diye adlandırmış, evren düzenini ise birbirlerine zıt olan dört unsurun tam orta noktası, ideal birleşimi olarak görmüştür.

Empedokles, evrendeki oluşun asla keyfi olmadığını, evrendeki her şeyin bir **zorunluluk** sonucu oluştuğunu savunmaktaydı. Empedokles bu **zorunluluğu "Ananke"** sözcüğü ile anmakta ve Ananke'yi aynı zamanda bir tanrı olarak görmekteydi.

Empedokles, ruh anlayışında **Pythagorasçılardan** etkilenmiş, onların ruh anlayışı ile kendi dört unsur öğretisini birleştirmişti. Böylece ruhunda dört unsurun belli biçimde bir araya gelmesinden oluştuğunu savunmaktaydı.

Empedokles, fragmanlarında ruh anlamına gelen "pshyke" sözcüğü yerine **"daemon"** sözcüğünü yeğlemiştir.

DEMOKRITOS: Empedokles'in dört temel unsuru öğretisi, felsefe tarihinde genellikle "çoğulcu maddecilik" olarak nitelendirilmektedir. Ancak bu ifade için en tutarlı ve bütünlüklü ifade Demokritos'un **"atomculuk"** olarak adlandırılan görüşüdür.

Parmenides, mantıksal içerikli bazı akıl yürütmelerle doğa dünyasını baştan sona mantıksal bir içeriğe bürümüştü. Demokritos'un atomculuğu, doğa düzenini Elea mantığının etkilerinden korumaya yönelik etkili bir girişim olarak değerlendirilebilir.

Demokritos'ta tıpkı Parmenides gibi mutlak bir meydana gelme ya da yok olma olmayacağını kabul etmekteydi. Ama o da tıpkı Empedokles gibi doğadaki oluşu ve çokluğu

reddedememekteydi. O da tıpkı Parmenides gibi yokluğu boşlukla özdeşleştirmektedir. Aslında yok olma üzerine dönen tartışma aslında evrende boşluk diye bir şeyin var olup olmadığına ilişkin bir tartışmaydı.

Demokritos'a göre evrendeki herşey, kendi içlerinde hiçbir boşluk içermeyen, yine kendi içlerinde değişmez ve parçalanmaz olan, sonradan var olmamış ve yok olmayacak olan bazı temel unsurlardan oluşmaktaydı. Demokritos bu temel unsurlara **“parçalanmaz”, “bölünmez”** anlamına gelen **“atoma”** adını vermiştir. Parmenides'in varlığa atfettiği tüm özellikleri atomlara atfetmiştir.

Demokritos, **atomlardan ve boşluktan başka bir şey yoktur, geri kalan her şey varsayımdır**, demektedir. Bu noktada boşluğun yani yokluğun varlığını kabul ettiği için Parmenides'ten büsbütün ayrılmıştır.

Benzerlik, atomların hareketlerini belirleyen en önemli unsurdur. Evrendeki hareketin bir başlangıcı ya da sonu yoktur. Gereke atomların sonsuz sayıda olmaları gerekse boş alanın sınırlarının olmaması nedeniyle sınırsız sayıda dünyalar meydana gelmiştir.

Demokritos'a göre ruh bile atomların oluşturduğu bir birleşimden ibarettir. Ama ruhu oluşturan atomlar çok daha ince ve yuvarlak yapıları için diğer atomlara göre daha hareketlidirler ve bu da ruhun diğer maddelerden büsbütün ayrı olmasını sağlar.

Demokritos'un atomculuğunda hareket ya da oluş, artık maddenin kendiliğinden hareketi değildir, madde ya da atomlar arasındaki bir güçtür. Yani maddeler arası bir çekimdir, benzer atomlar arasındaki itilim ya da çekilimdir. Maddenin tanrısallığı, ruhsallığı ve canlılığı düşüncesine dayanan canlı-maddecilik (hylozoizm) artık zorunluluğa dayalı yeni bir hareket anlayışıyla yer değiştirmiştir.

Demokritos, Parmenides'in doğaya ilişkin teşhislerinin mantıksal bir nitelik taşıdığını, oysa fiziksel olanın mantıksal olandan farklı olduğunu keşfetmişti. Böylece felsefe tarihinde **fiziksel olan-mantıksal olan** ayrımını ilk kez belirgin biçimde ortaya koydu.

Demokritos, atomların, biri ikincil olan ve **duyulara hitap eden (renk,koku şekil gibi)**, diğeri birincil olan ve ancak **akılla kavranabilen** iki yönleri olduğunu savunmaktaydı. Atomların birincil nitelikleri, evrendeki tüm değişime ve çokluğa rağmen, değişmeden kalan şeyi oluştururken, ikincil nitelikler atomların duyularımıza hitap eden ve değişkenlik sergileyen tüm niteliklerinden sorumluydular.

Demokritos'a göre insan için en büyük iyilik ruhun duruluğu, ruh sevinci (**euthymie**) ve mutluluktur (**eudaimonie**).

KSENOPHANES: Ksenophanes, Yunan dünyasının geleneksel Homerik-Hesiodik Olimposçu çok tanrı düzenine yönelik felsefedeki belki de en etkili eleştiriyi yöneltmiştir.

Toplumdan topluma değişmeyen felsefi içerikli ve evrensel bir tanrısallık anlayışı geliştirir. Sözünü ettiği Tanrı'nın **"hep göz, hep düşünme, hep kulak"** olması olup biten herşeyi görmesi ve bilmesi, Ksenophanes'in tanrı anlayışını kozmolojik-ontolojik olmanın yanı sıra ahlaki ve sosyal içerikli bir tanrısallık haline getirmektedir.

Ksenophanes'e göre insan tanrıya ve evrene ilişkin kesin bilgiye erişemez. Kesin bilgi tanrıya hastır.

Ksenophanes'in geliştirdiği Tanrı anlayışı, tanrısallığı hem sosyal ve ahlaki bir içerikle donatmış, hem de insan biçimli unsurlardan ayıklamayı amaçlamıştır.

Ksenophanes, mitoslarda resmedilen tanrısallık anlayışıyla, filozoflar tarafından geliştirilen felsefi tanrısallık anlayışları arasında bir sentez yapmayı amaçlamaktaydı.

ANAKSAGORAS: Anaksagoras, evreni Empedokles'in yaptığı gibi dört unsura indirgemek yerine, **spermatalar (tohumlar)** adını verdiği sonsuz sayıda unsur olduğunu ve tüm görünür evrenin bu unsurların birleşiminden ibaret olduğunu savunmaktaydı. Evrenin temel gerçekliğini birden çok maddi unsura dayandırdığı için o da Empedokles ve Demokritos gibi **"oğulcu maddeciler"** arasında yer alır.

Anaksagoras'da "oluş" ve "yok olma" gibi olguların varlığını reddetmekteydi. Yine de evrende bir hareket ve dönüşüm olduğu ona da inkar edilmez görünmekteydi.

Anaksagoras, evrenin başlangıcındaki kaos durumunda herşeyin herşeyle karışmış durumda olduğunu, herşeyin herşeyde olduğunu savunmaktaydı. şeyler bu kaotik durumda henüz kendilerini diğer şeylerden ayrı kılacak herhangi bir niteliğe, biçime, sınıra sahip değillerdi.

Evreni meydana getiren unsurları, başlangıcındaki kaotik durumdan düzen, yani kosmos durumuna geçiren şey Nous'un ayıştırıcı faaliyetidir. **Nous (Akıl)**, şeyleri birbirinden ayıştırıp tabii sınırlarına kavuşturmak şeklinde işler ve bu yönüyle evrenin görünür düzeninin nedeni olur.

Anaksagoras'a göre Nous'un ayıştırıcı gücüne rağmen evrendeki şeyler birbirlerinden asla mutlak anlamda ayrılamazlar. Bu yüzden evrende hiçbir şey yalın halde değildir. Herşeyde herşeyden bir miktar bulunmaktadır. Bu kuraldan bağışık olan tek şey Nous'tur. Bazı şeyler Nous'tan da bir miktar pay taşısalar da, Nous'un kendisi yalın ve katıksız bir yapıdır.

Ruhu bedenden, aklı maddeden kesin biçimde ayıran ve biri duyularımıza hitap eden, öteki yalnızca akılla kavranabilen iki alem n gören anlayışa **"metafizik ikicilik" (metafizik düalizm)** denir. **Anaksagoras**'ın Nous'u spermatalardan yani maddeden ayırması, bazı yorumcuların onu **metafizik ikiciliğin öncüsü** olarak değerlendirmelerine yol açmıştır.

5.ÜNİTE: SOFİSTLER VE SOKRATES

Sofistler **retoriği (sözün etkili kılınması)**, bireyi sitede başarılı ve mutlu kılacak olan pratik yaşam becerilerinin başlıcası olarak görmekte ve onu **politik erdem (politik arete)** olarak nitelemektedirler.

Kendini bizzat Sofist olarak tanıtan ilk kişi **Protagoras'** dir. Saygınlığın (aidos) ve adaletin (dike) insanlara eşit biçimde pay edildiğini, bu yüzden yönetim sanatında, herkesin konuşmaya eşit biçimde hakkı olduğunu savunarak **siyasi eşitlik ilkesini formüle eden ilk kişi** olmuştur.

Sofist sözcüğü başlangıçta bilgili, becerikli, uzman insanları tanımlamakta kullanılan saygın bir sözcüktü. Fakat Sofistlerin Atina'daki faaliyetlerini eleştiren Sokrates, Platon ve Aristoteles gibi büyük düşünürlerin eleştirileri nedeniyle zamanla alçaltıcı anlamlar yüklendi.

Sofistlerin insan, bilgi ve toplum anlayışları tamamen **insan-merkezcilik** esasına dayandırılmıştı. İnsan-merkezcilik, başta varlık ve bilgi olmak üzere evrendeki tüm olguları insandan yola çıkarak açıklamaya çalışır. İnsanı herşeyin ölçüsü kılan bu anlayışta insan hakikatı bulup çıkarmazı onu bizzat kurar, üretir.

Sofistler doğa düzeni (physei) ile toplum ya da yasa düzenini (nomoi) birbirinden kesin biçimde ayıran ilk düşünürler olmuşlardır. Bu anlayışta insan, elbette doğanın bir parçasıdır ama diğer canlıların aksine, kendisine bambaşka bir dünya yaratabilmekte, kendi yasasını ve doğruluğunu üretebilmektedir. Doğada adalet, güzellik ya da iyilik gibi nitelemeler bulunmaz. Bunlar insanın kendisinin ürettiği ve ancak yasa düzeninde anlam kazanan kavramlardır.

Sofist tezleri en iyi özetleyen cümle, **“İnsan, her şeyin ölçüsüdür”** ifadesidir.

Sofister insanı **“politika yapan hayvan”** olarak tanımlamaktaydılar. Bu tanımlama Platon ve Aristoteles tarafından da büyük ölçüde benimsendi ve **“homo societus”** ifadesinde nihai anlatımını buldu. Bu ifade özü itibarıyla insanın toplumsal bir varlık olduğunu vurgular.

Başlıca sofistlerden biri olan **Gorgias**, **“Hiçbirşey yoktur, olsa da bilinemez, bilinse de ifade edilemez”** demiştir. Bu ifade, varlığın algısının kişiden kişiye değiştiği ve bu yüzden insanlar arasında varlığın neliğine ilişkin özlü bir uğraşının sağlanamayacağı düşüncesine dayanır.

Ör: Esen rüzgar, hasta bir insana soğuk, sağlıklı bir insana normal gelebilir.

SOKRATES: Onun felsefi görüşlerine ilişkin bilgimizi, büyük ölçüde Platon'un eserlerine borçluyuz. Sokrates'in savunduğu felsefi görüşler, büyük ölçüde Sofistlere yönelik bir karşı çıkıştır. Sokrates'in felsefi görüşlerine ilişkin bilginiz Platon'un gençlik dönemi diyaloglarına dayanır. **Savunma, Kriton, Ion, Lysis, Euthypron, Lakhes, Kharmides ve Devlet**'in 1. Kitabından oluşan bu eserler Sokrates'in belirgin etkisi nedeniyle **Sokratik Diyaloglar** olarak da anılırlar.

*Sokrates de insan için en yüksek amacın **mutluluğa (eudaimonia)** erişmek olduğunu kabul ediyordu. **Mutluluğu yaratan iyilik, iyiliği yaratan erdemli (arete) olmaktır.** Erdemden anlaşılan ise, **erdemın alt türleri olan: adalet, doğruluk, ölçülülük, cesaret, bilgelik ve dindarlıktı.**

Sokrates'in aradığı tanım, erdemın zamana ve mekana göre değişen, farklı görünümlerini değil, zaman ve mekana göre değişiklik sergilemeyen, erdemın tüm farklı görünümlerinde değişmez biçimde ortak olan özlüğü talep etmektedir. Burada amaç erdeme kesin bir tanım bulmak ve böylece gençlere verilecek erdem eğitime sağlam bir zemin hazırlamaktır.

Sokrates, öne sürülen tanımları, kendine özgü bir yöntemle çürütür ve tanımların geçersizliğini mantıksal argümanlarla kanıtlamaya çalışır. İronik yöntem adı verilen bu çaba, bir bütün olarak Sokratik elegie, yani çürütme (elegie) olarak adlandırılır.

Sokrates, **“bildiğim tek şey; hiçbirşey bilmediğimidir”** diyerek “bilme” işinin sanılandan çok daha zor olduğunu ve sağlamca temellendirilmesi gerektiğini tavsiye eden bir bilge kişi görünümündedir.

Sokrates'in ahlak anlayışı büyük ölçüde **“kendini bil”** sözüne dayanır. Bunun yanı sıra Sokrates, insanın, tüm davranışlarını değişmez bir davranış ilkesine dayandırması gerektiğini söyler. Bunlar Sokrates'in ahlaklı bir insanın nasıl olması gerektiğine ilişkin başlıca yargılarıdır.

Sokrates'in felsefi çabalarının neredeyse tamamını, son kertede **gençlerin eğitimi sorununa** dayandırabilmek mümkündür.

Sokrates, bir ebe olduğunu ve gençlerin ruhlarını doğurttuğunu söylüyordu. Bu doğurtma, insanın doğasında doğuştan saklı bulunan hakikatlerin açığa çıkarılması esasına dayanıyordu. **Maieutik (doğurtma esaslı)** adı verilen bu süreç, serbest ama yöntemli bir diyalogla gerçekleşiyordu.

Sofistler, doğa dünyası ile insan ya da yasa dünyasını ayırıp, yasa dünyasının tamamen görelı bir yapı olduğunu savunurken, Sokrates, insan dünyasında da doğadaki gibi bir genel-geçerlik bulunduğunu ısrarla dile getirmiştir.

6. ÜNİTE: PLATON – VARLIK VE BİLGİ ANLAYIŞI

Platon hocası Sokrates'in idam edilmesinden sonra yaşamının sonuna kadar kararlı bir **demokrasi karşıtı** olmuştur. **Pythagorasçı** öğretilerden etkilenmiştir.

Akademia isimli bir okul kurmuş, ve bu okulda felsefe, matematik, geometri, astronomi ve fizik eğitimi vermiştir. **Aristoteles** ile olan **hoca-öğrenci** ilişkisi de bu kurum çatısı altında gelişti.

Sokratik Dönem Eserleri: Savunma, Kriton, Ion, Lakhes, Kharmides, Euthyphron, Lysis ve Devlet'in 1. Kitabı

Geçiş Dönemi Eserleri: Hocasının etkisinden sıyrılarak kendine özgün görüşlerini geliştirmeye başladığı eserleridir. Protagoras, Gorgias, Menon, Euthydemos ve Kratylos

Olgunluk Dönemi Eserleri: Symposium, Phaidon, Devlet ve Phaedrus

Yaşlılık Dönemi Eserleri: Theaetetos, Parmenides, Sofist, Devlet Adamı, Philebos, Timaios ve Yasalar.

Platon, un ilk dönem eserlerinin başlıca amacı, erdemi ve türlerini kesin tanımlara kavuşturmaktır. **Gorgias**, *Platon'un Sokrates'in etkisinden sıyrılarak kendi görüşlerini geliştirmeye başladığı bir eser olarak kabul edilir. (Erdemin ne olduğuna ilişkin ilk kez belirgin ifadelerle rastlandığı için).*

Platon için Pythagorasçı öğretilerle tanıştıktan sonra bundan sonraki gelişimine iki öğreti damga vurmuştur:

- 1) İdealar Öğretisi
- 2) Ruhun Ölümsüzlüğü Öğretisi

Platon'un varlık, bilgi, ahlak ve toplum anlayışının bu iki öğretilerden türediğini söylemek abartı olmaz.

Platon'un varlık anlayışı, bütün duyulur/görünür şeylerin, düşüncelerimizin ve kavramlarımızın, duyulur dünyanın ötesinde ve ondan bağımsız bir varlığa sahip bir gerçeklikle; idealarla ilişkili olduğu kabulüne dayanır. Örneğin, doğadaki tek tek tikel ağaçlara varlığını veren **tek bir ağaç ideası** vardır ve bu idea ağaç tikellerinden bağımsız bir varlığa sahiptir. İdealar, duyu organlarımızla kavrayabileceğimiz bir yapıda değildirler. Sadece düşünce ile bilinebilir ve kavranabilirler. Böylece Platoncu felsefe, duyu organlarımıza hitap eden şeylerin oluşturduğu görünür/duyulur evren ile (aisthetos topos) ile düşünülür evreni (noetos topos) yani idealar alemini birbirinden kesin biçimde ayırır. Böylece Platon idealar öğretisinin iki temel kabulünü ortaya koymuş olur **“İdealar vardır” ve “İdealar görünür şeylerden ayırdır”**

Bu durum Platon'u metafizik bakımdan **ikinci (düalist)** bir düşünür haline getirmektedir.

İdealar, zamana ve mekana bağılı olmayan, değişmez ölümsüz yapılardır ve görünür evrendeki şeylerin tamliklerini temsil ederler. Görünür şeyler, bu ideaların ancak sönük birer gölgesi, eksikli birer kopyasıdır. Örneğin tek tek ağaçlar, birbirinden farklı ve değişken yapıdalarken hepsinin kendisinden çeşitli ölçülerde pay aldığı ağaç ideası, ağaçlığın kusursuz biçimini temsil eden, değişmez, tanrısal yapıda bir özlüktür. Platon bu özlüğü “**kendinde varlık**” olarak tanımlar.

Platon eserlerinde en sık karşımıza çıkan karşıtlıklardan biri de “**idea-aistheta**” karşıtlığıdır.

“Aistheta” sözcüğü, duyu organlarımıza hitap eden görünür şeyleri ifade eder. Duyulur şeyler (aistheta) hiçbir duyusal nitelik taşımayan ve sadece akıl yoluyla kavranabilen ideaların sönük ve eksikli birer kopyasıdır.

“**Kendinde varlık**” varlığı için bir başka şeye ihtiyaç duymayan ama başka şeylerin varlıklarının nedeni olan varlıktır. İdealar birer kendinde varlıktır.

Platoncu düşüncede idealar, Parmenides’in “Varlık” a atfettiği tüm özellikleri taşırlar. “Var olanlar” ise evrendeki değişken, çoklu görünüşleri oluştururlar. İdealar gibi tam ve kusursuz olmadıkları için daima onlar gibi olmaya yani tamamlanmaya çalışır, sürekli değişip dururlar. Böylece Platon, idealar alemi ile görünür/duyulur evreni birbirinden ayırarak Parmenides ile Herakleitos arasındaki o eski “değişim-değişmelik” ya da “teklik-çokluk” sorununu çözmeye çalışmıştır.

Platon, duyulur şeylerle idealar arasındaki ilişkiyi açıklayabilmek için çeşitli eserlerinde “pay alma”, “katılma”, “bulunma”, “taklit etme” gibi ifadelerle başvurmuştur.

Ancak bu açıklamalar sorunu tam çözmediği için Platon, yaşlılık dönemi eserlerinden biri olan Timaios’ta sorunu çözmek için **Demiourgos** adını verdiği düzenleyici bir Tanrısal güçten söz eder. Kelime anlamı “el işçisi”, “zanaatkar” olan ve bir tür “evrenin mimarı” olarak düşünüldüğü anlaşılan Demiourgos, başlangıçta hiçbir biçime, renge, kokuya kısacası onun insan için algılanabilir kılacak hiçbir vasfa sahip olmayan ve bu yüzden bir tür var olmama durumunda bulunan kaotik durumdaki ilk-maddeyi idealara bakarak düzene sokmuş, belli bir biçime, renge ve kokuya kavuşturmuştur. Demiourgos, insan ruhunun dahi yine aynı şekilde, ilk-maddeden formların bilgisi ile yapmıştır.

Platon, Timaios’ta bütünlüklü bir evren tablosu çizer. Bu tablo üç temel nedene dayanmaktadır. İdealar, kaotik durumdaki ilk-madde ve Demiourgos. Bunların üçüde ezeli ve ebedidir. Demiourgos, idealara bakarak, başlangıçta hiçbir nitelik taşımayan ve bu yüzden algılanabilir, düşünülebilir olmaktan uzak olan kaotik ilk-maddeyi şekillendirir ve onu insan için algılanabilir, düşünülebilir kılan tüm özellikleri sağlar.

Platon eserlerinde birçok farklı idealdan söz etse de **İyi ideasının** altını özellikle çizmiştir.

Platon eserlerinde idealdan öz (**ousia**), **İyi ideasından** ise **öz ötesi öz (hyperousia)** diye söz eder.

İdealar duyulur şeylerin nedenidir. **İyi ideası** ise diğer idealar da dahil olmak üzere evrendeki **herşeyin en yüksek nedenidir**. İdealar da dahil olmak üzere evrendeki herşey İyi ideasından bir miktar pay almıştır ve herşey İyi ideasına yönelmiştir, onun gibi olmak ister ve tamlığını onda bulur.

Platon'un en temel ontolojik tezlerinden biri de şudur; “İyi varlıktır ve varlık iyidir.”

Platon'a göre varlık özü gereği hem iyi hem güzel hem de adildir. İnsanlık için nihai amaç olmaları bakımından İyilik, Güzellik ve Adalet arasında hiçbir fark yoktur. Bu yaklaşım varlığı özü gereği adaletsizlik olarak gören Anaksimandros'a bir yanittir.

Platon'a göre İyi ideası ve Demiourgos, tanrısallığın iki yönünü temsil ederler. Demiourgos, Tanrının etkin, düzenleyici rolünün, İyi ideası ise değişmez formel yönünü temsil eder.

Phaidon diyalogunda **idealar öğretisi** bir doğa soruşturmasının sonucu olarak ortaya konur. Platon “**idea**” sözcüğü yerine sık sık “**physis**” sözcüğünü kullanır ve ideaları görünür şeylerin asıl doğaları olarak anlar.

Tüm görünür şeyler, tabii olarak idealarına yönelmişlerdir çünkü idealar görünür şeylerin doğalarını, tamliklerini yetkinliklerini oluştururlar. Böylece ideasına yönelmiş olan bir şey, kendi doğasına yönelmiş olur, tamamlanmaya, eksiksizleşmeye çalışır.

İdealar, duyulur şeylerin var oluşlarının “nedeni”, “amacı” ve “yetkinliği/tamlığı” dırlar.

*Platon, benzer benzerle bilinebilir ilkesi gereği, ruhu mümkün olduğunca idealara benzer bir yapı olarak ele almıştır. **Ruhu hiçbir zaman bir idea olarak görmemiştir** ama var olanlar arasında **idealara en çok benzeyen şey olduğunu bilhassa vurgulamıştır**. Nitekim idealara ve ruha atfettiği nitelikler hemen hemen aynıdır; ikiside değişmezdir, yalındır, ölümsüzdür, tanrısalıdır.*

Platon'un bilgi anlayışı, zaten önceden edinilmiş olan ve ruhta saklı bulunan bilgilerin açığa çıkarılması, anımsanması esasına dayanır. Bu bilgi anlayışı “**Bilgi, anımsamadır (anamnesis)**” yargısında özlü bir ifadesini bulur. Plato n, **Menon**'daki o meşhur tanımı verir; “**Bilgi, zaten önceden bilinen birşeyin anımsamasıdır**”. Bu şekilde insan, Sofistlerin iddia ettiği gibi hiç bilmediği bir şeyi değil, zaten önceden bildiği bir şeyi araştırmaktadır.

Theaetetos'ta bilginin, algı ya da duyum olmadığı, çünkü algının ve duyumun kişiden kişiye değiştiği iddia edilir. Bilgi, şeyler hakkında edinilmiş doğru kanaatlerin de ötesindedir. Bu kanaatlerimiz doğru kanıtlara dayandırılmış olsa bile, bu durum, **kesin bilgi (episteme)** için yeterli bir temel sağlamaz. **Bu durumda kesin bilgi (episteme) ideanın bilgisidir**. Bu da zaten insanın doğumdan önce edinmiş olduğu ama anımsamaya muhtaç olduğu bilgidir. Peki insan bu bilgiyi nasıl anımsayacaktır ?

Platon, insan ruhunda saklı bulunan **idea bilgisinin açığa çıkarılması için, kişiden kişiye değişmeyen ve her zaman kendi yolunda en doğru olan varan bir yöntem önerir**. Bu yöntem felsefenin yöntemi olan **diyalektiktir** ve **nihai amacı ideaların düzenini** kavramaktır.

Düşünme, insan olmanın temel şartıdır ve duyuların çokluğunun bilgisini, idea denilen tekliğe indirebilme yeteneğine dayanır. Bu da ideaların bilgisini düşünmenin, dolayısıyla insan olmanın temel şartı haline getirir. İdeaların karşılıklı birleşme, katılma, karışma, pay alma ilişkilerini kavramak, anlamlı düşünmenin ve konuşmanın temel şartıdır.

Diyalektik, toplama (sunagoge) ve ayırma(diairesin) diye iki ayrı faaliyete dayanır. Bunların ilkinde dağınık kavramlar genel bir tanım etrafında toplanmaya çalışılır, ikincisinde ise bütünlükler tabii eklem yerlerinden öğelerine çözümlenir.

Platon'un diyalektik yöntemi Sofistlerin retorik yöntemiyle birçok bakımdan taban tabana zıttır.

Platon, **Symposium** diyalogunda aynı zaman da Güzelliğin ve Adaletin kendisi olan bu en yüksek varlığın (İyi İdeası) bilgisine hangi süreçle erişileceğini ayrıntılı bir biçimde açıklamaktadır.

Platon Devlet isimli eserinin altıncı kitabında, **“bölünmüş çizgi”** benzetmesiyle dünyayı iki parçaya ayırmaktadır. Bu parçalardan biri görünen dünyayı, öteki kavranan dünyayı, yani idealar dünyasını temsil etmektedir. Platon sonra bu iki parçanın her birini yine ortasından ikiye ayırır ve böylece dört parçadan oluşan bir çizgi ortaya çıkmış olur.

Bu dört parça aşağıdan yukarı doğru düşünüldüğünde, alttaki iki parça duyuların değişken ve karanlık dünyasını, üstteki iki parça ise düşünülür olanın aydınlık dünyasını temsil eder. En üstte değişmez kesin bilgi (episteme) sağlayan ideaların alanı yer alır. Onun altında ise sayıların ve geometrik şekillerin alanı bulunur. İdealar saf akılla (nous) bilinebilirken, sayılar ve geometrik şekiller çıkarımlı akıl yürütmeyle, yani zihinle (dianoia) kavranırlar. İşte düşünülür yapıdaki aydınlık alanlar bunlardan oluşur ve bu her iki alanda bize kesin bilgi (episteme) sağlar Alttaki imgeler, gölgeler, yansımalar yer alır ve bunlara ilişkin bilgi sadece tahmin (eikasia) düzeyindedir. Bunun hemen üzerinde canlı varlıklar, bitkiler, insan yapımı nesneler yani doğa ve sanat alanı yer alır ki buna ilişkin bilgi inanç (pistis) düzeyindedir. Tahmin ve inanç **gerçek bilgi (epistme)** değildirler, sadece **sanı (doksa)** düzeyinde kalırlar.

Mağara Alagorisi: Devlet'in yedinci kitabındaki bir örnekte mağara için de hareket edemeyen ve sadece duvara yansıyanları görebilen insanlar tüm gerçekliği duvara yansıyan gölgelerden ibaret sanırlar. Oysa zincirleri çözülsün önce arkalarındaki ateşi, sonrada mağaranın dışındaki pırıl pırıl güneşi görecekler ve gerçekliğin kendisiyle temas kurmuş olacaklardır. Bu benzetmede, mağaradaki gölgeler görünür nesneleri, Güneş ise ideaları, en başta da İyi ideasını temsil eder. Platon, diyalektik yöntemle idealara erişebilmek için bu örneği vermiştir. Çünkü görünür evren, gerçeğin değişken ve ölümlü bir kopyası, gölgesidir.

7. ÜNİTE: PLATON'UN AHLAK, TOPLUM ve SİYASET ANLAYIŞI

Platon'un nihai amacı insanların ve toplumun mutluluğudur (eudaimonia). Ahlak anlayışı da bu amaca yönelmiştir. Bu yüzden Platon'un ahlakı, bir mutluluk ahlakıdır.

Platon'a göre mutluluğun şartı iyi olmak, iyi olmanın şartı ise erdemli olmaktır. Bu durumda insanın ahlaki bakımdan iyi ve mutlu olabilmesi, erdemli olmasına, bu da erdemin ne olduğunun açıkça ortaya konmasına bağlıdır.

Sofistler, mutlu bir hayatı, güçlünün gücünü dilediğinde uyguladığı, mümkün olan en yüksek hazları elde ettiği bir hayat olarak görmekteydiler. Onlara göre iyilik de, sağlık, zenginlik ve mevkii gibi şeylerin elde edilmesinden ibaretti.

Platon'a göre "iyi" en yüksek ideadır. Eğer insanı mutlu kılan şey iyilikse, insanı iyi kılan nedir? Platon'a göre insanı iyi kılan, erdemden (arete), doğruluktan (aletheia) ve adaletten (dikaiosyne) başkası değildir.

Platon, erdem nedir sorusuna ilk olarak Gorgias diyalogunda bir yanıt verme girişiminde bulunmuştur. Erdemi ilk kez **"ruhun düzeni"** olarak tanımlamaktadır.

Mutluluk sözcüğünün Yunanca'daki karşılığı olan "eudaimonia" sözcüğü, kişinin daimonunun, yani bir anlamda ruhunun iyi ve uyumlu olmasını, içindeki herşeyin daimonu ile uyumlu olmasını ifade eder. Platon'a göre de mutluluk, iyilik ya da erdem, **ruhun düzeninden** başka bir şey değildir.

Erdem, doğruluk ya da adalet, insanın doğası gereği kendisine en uygun durumda olması, doğasına uygun işi görmesidir. Kendisine uygun işi yapana, kendisine özgü işlevi yerine getirene, kendi amacına ya da iyisine ulaşabilene **erdemli** denir.

Ruhun düzeni ifadesiyle kast edilen şey, ruhun parçalarının doğalarına uygun durumda olmalarıdır.

Ruh üç parçalı bir yapı sergiler:

- a) Akıllı parça (to logistikon)
- b) Yürekli-Atılgan parça (tumoeides)
- c) İştah duyan, arzulayan parça (to epitymetikon)

Bunlardan **akıl**, bedende **kafaya**, **yürekli parça kalbe**, **iştah duyan arzulayan parça** ise **mideye ya da diyaframa** karşılık gelir.

Bu açıklamalar doğrultusunda **Phaedrus**'ta resmedilen iyi huylu beyaz ata yürekli ve atılgan parça, bedensel hazlar ve acılarla ilişkilendirilen iştah ve itki bölümü siyah ata, kafada konumlanan akıl parçasıysa sürücüyü karşılık gelir. Bunlardan sadece **akıl parçası ölümsüzdür.**

Platon'un sadece ahlak anlayışı değil tüm felsefesi *"bütün şeyler karışık bir haldeyken, akıl onları düzene soktu"* cümlesiyle ifade edilebilir. Platon'a göre **akıl**, ruh, site ve evren düzeninde en yüksek düzenleyici ilkedir. Ruhta akıllı parça, sitede fozof ya da bilge, evrende ise tanrısal akı temsil eden Demiourgos düzenin meydan getiricisi olur. Böylece Platon'un tüm felsefesi, **akıl**ın sonradan meydan gelmiş olan her türlü düzenin açıklayıcısı ve nedeni olduğu kabulüne dayandırılabilir.

Platon'un nihai amacı, ruhu idealara uygun biçimde düzenlemek ve bu düzeni site düzenine dayanıklı kılmaktır.

Platon'un site düzeni anlayışı, "iyi", "doğru" ve "güzel" denen üç yüksek değer siteye hakim kılınması esasına dayanır ve bu özelliğiyle siyasi olmaktan ziyade, ahlaki bir görünüm sergiler.

Platoncu toplum ve site, **zanaatkarlar, askerler ve yöneticiler** olmak üzere üç toplumsal sınıftan oluşur. Erdemli, doğru ve adil bir site, bu üç sınıfın sitede doğru biçimde konumlanmasıyla kurulabilecektir.

Platon'a göre erdem, sadece insanın ruhunun parçalarının olmaları gerektiği gibi düzenlenmelerinden ibaret değildir. Bir insanın erdemli olması, aynı zamanda site içinde doğru biçimde konumlanmış olmasına bağlıdır. Platon insanı hiçbir zaman mesleğinden bağımsız bir biçimde ele almamıştır. Sitede her insanın doğal bir mesleği vardır ve bu mesleği icra etmekle yükümlüdür. Böylece Platoncu site düzeni sıkı bir mesleki işbölümü düzeni haline gelir.

Sitede yönetici sınıfın erdemi "bilgelik" tir. Yönetici sınıf bilge olursa bütün site bilge olur. **Askeri sınıfın erdemi "cesaret" tir.** Asker sınıf cesur olursa tüm site cesur olur. **Zanaatkar sınıfın erdemi "ölçülülük" tür.** Bu erdem aynı zamanda tüm toplumsal sınıfların **ortak erdemidir**. Çünkü ideal bir sitede tüm yurttaşların ölçülü bir yaşam sürmeleri beklenir.

Bu erdemlerin hepsini tamamlayan ve site düzeninin bütünlüğünü temsil eden bir başka erdem daha vardır ki o da **"Doğruluk (aletheia)" ya da "Adalet (dikaio syne)"** tir.

Doğruluk ya da adalet, diğer üç erdem olan bilgelik, cesaret ve ölçülülüğü doğuran ve yaşatan değerdir.

İdeal sitede ya filozoflar kraldır, ya da krallar filozof. Bu söz, ya güçlüler akıllı olmalıdır ya da akıllılar güçlü olmalıdır anlamında da değerlendirilebilir.

Ruhta akıl parçası, evrende Demiourgos ne ise site de filozof kral odur. Filozof kralın ödevi, ideaların tanrısal ve kusursuz düzenini temaşa etmek ve bu düzeni sitede mümkün olduğunca uygulamaya çalışmaktır. Bu sayede filozof kral, göksel düzenin yeryüzüne taşınmasında bir aracı haline gelir.

Platon'a göre site düzeni için en doğru başlangıç **eğitim**dir. Yurttaşlar doğru biçimde eğitildiklerinde, tıpkı sudaki halkaların ilk halkadan düzenli biçimde genişlemeleri gibi,

toplumdaki ve sitedeki herşey de kendiliğinden düzene girecektir. Bu yüzden Platon’cu devlet, büyük bir eğitim kurumudur ve yurttaşına ihtiyaç duyduğu ahlaki eğitimi verir.

Platon, Devlet isimli eserinde **özgür yurttaşlar** için mutlaka öğrenilmesi gereken **üç bilgi** olduğunu söyler; hesap ve sayı bilgisi (**aritmetik**), yüzey ve hacim ölçüm bilgisi (**geometri**) ve yıldızların dönüşünü, hareketlerini ve birbirleriyle ilişkilerini inceleyen bilim (**astronomi**).

Nasıl ki, site düzeni için en doğru başlangıç eğitim ise, eğitim için en doğru başlangıçta **müzik**’tir. Platon bedenın eğitiminde dans ve jimnastiğı, ruhun eğitiminde ise müziğı öne çıkarır. İnsanın ruhuna, müzikteki uyum ve ritim kadar iyi işleyen bir şey yoktur. Bu yüzden müzikal uyum ve ritimden, ideal site düzeni adına mutlaka yararlanılmalıdır.

Platon, yaşlılık dönemi eserlerinden biri olan “**Yasalar**”da Devlet’teki katı ve ütöpic devlet anlayışını biraz esnetmiş, mülkiyeti kısmen kabul etmiş, çocukların ve kadınların ortaklığı düşüncesinden vazgeçmiş, bir ya da birkaç bilgenin yönetiminden ziyade kurulların yönetimini öne çıkarmış, yurttaşları sınıflandırırken servetlerini ve gelirlerini de hesaba katmış, daha geniş kesimlerin yönetime katılımlarını onaylamış ve site düzeninde felsefe ya da diyalektik yerine dini ön plana çıkartmıştır.

Platon, siyasi rejimleri aristokrasi, timarşî, oligarşî, demokrasi ve tiranlık diye beşe ayırır.

Aristokrasi: Az sayıda bilgenin toplumu akla ve bilgiye dayalı olarak yönettikleri rejim türü

Timarşî: Devlet adamlarının sayğı gördüğü, savaşçıların, işçilerin, tüccarların küçümsendiğı savaş talimlerine önem verilen rejim türü

Oligarşî: Gelir üzerine dayanan, zenginlerin yönettiğı ve fikirlerin yönetimde pek etkisi olmayan rejim türü

Demokrasi: Zengin sınıfın alabildiğine zengin olma arzusu oligarşî düzenini zamanla demokrasi rejimine dönüştürür.

Tiranlık: En kötü idare türü olup demokrasinin özgürlük hırsından doğar.

Topluluk idaresinin **iyi biçimine aristokratlık, kötü biçimine ise oligarklık denir.*

Platon, düşünce yaşamının ilerleyen dönemlerinde kaleme aldığı **Devlet Adamı** isimli eserinde, Devlet’teki beş rejim gücünü elinde bulunduranların sayısına göre üçe indirir;

- a) Tek adam idaresi
- b) Küçük bir topluluğun idaresi
- c) Çoğunluk idaresi

En kötü rejim olan tiranlık, eğer tiran eğitime açık ve genç bir insansa, kolayca ideal rejime dönüşebilir.

8. ÜNİTE: ARİSTOTALES – VARLIK VE BİLGİ ANLAYIŞI

Aristoteles, gen yaşıta Platon'un Akademia'sına girmiştir. Platon'un felsefi öğretilerinden derin biçimde etkilenmiştir. Bu etkiyi eserlerinin bazı yerlerde sarf ettiğı **biz Platoncular....** ifadesiyle dile getirir. Aristoteles'in Atina'da kurduğı **“Liseum”** isimli okulun öğrencileri felsefi ya da bilimsel meseleleri genellikle okulun avlusunda ya da yürüyüş yollarında tartıştıkları için bu okulun mensuplarına **“gezinenler”** anlamına gelen **“peripathetikler”** de denmiştir.

Aristoteles'in, düşünce tarihine etkileri bakımından başta gelen eserlerinden biri, **mantık disiplini**ni adeta tek başına inşa ettiğı **Organon**'dur. **Metafizik (fizikten sonra anlamında Metaphysika)** adlı eseri ise onun ilk felsefe olarak adlandırdığı **varlık sorunlarını** ele alan hacimli bir eserdir.

Aristoteles, hocası Platon'un aksine **ideayı ya da formu** asla görünür şeylerden ayrı düşünmemiş, onun *görünür şeylerde içkin* olduğunu savunmuştur. Böylece Platon'un idealarla görünür şeyleri birbirinden ayıran ikici (düalist) anlayışının tersine Aristoteles gerçeğin hakikaten görünür evrende olduğunu ve görünür olandan bağımsız bir başka hakikat de olmadığını dile getirmiştir. Aristoteles'e göre madde ve öz birbirlerinden ayrı değildir. Bu yüzden Platon'un katılma, pay alma, bulunma ve Demiourgos gibi açıklamalarla ideaların görünür şeylere nasıl varlık kazandırdıkları konusu Aristoteles'in madde ve öz birbirlerinden ayrı değildir açıklamasıyla çözülmüş oluyordu.

Aristoteles, madde ancak form sayesinde, formun kendisinde açığa çıkmasıyla gerçeklik ve varlık kazanır demiştir. Form da kendisini ancak maddede açığa çıkarabilir, maddede gerçekleştirir. Bu halde madde ile form arasında bir karşılıklı bağımlılık ilişkisi vardır.

Aristoteles'e göre formun kendisinde henüz hiç açığa çıkmadığı, tam bir gizlilik içinde bulunduğu ilk madde, henüz varlık ve gerçeklik kazanmış değildir. Form onda kendisini açtıkça, gizlilikten edimselliğe, potansiyelikten aktüelliğe, dynamisten energeiaya döndükçe madde gerçeklik ve varlık kazanacaktır. **Oluş (genesis)** denen şey gizli durumdaki **formun maddede edimselleşmesinden** başka bir şey değildir.

Edimselleşme: Aristotelesçi felsefede, imkan halinde olanın açığa çıkması, gerçekleşmesi anlamına gelir.

Bu kavram **teklik-çokluk sorununa** da bir çözüm önermiş olur. Aristoteles, tikel ağaçlar arasındaki farkları, özün ya da formun tek tek tikellerde farklı ölçülerde edimselleşmiş olmasıyla açıklamaktadır. Tek tek tikel varlıklar, maddedeki gizliliğin, gizli formun edimselleşmesi sonucu ortaya çıkarlar. Latince bu durum potentialiteden aktüaliteye, Yunancada dynamisten energeiaya, Arapçada ise kuvvetten fiile çıkma olarak ifade edilir.

Evrendeki her şey, kendi formunu, özünü mümkün olduğunca edimselleştirmek yani mükemmelleştirmek, tamamlamak amacına yönelmiştir.

Aristoteles'e göre **Tanrı**, hiçbir maddilik taşımayan ve bu yüzden harekete, zamana veya mekana tabi olmayan **salt form, salt edimselliktir**. Tümöyle edimleşmiş, yani tamamlanmış, mükemmel formdur. Bu özelliğiyle o, kendisine yönelmiş bir düşünmeden ibarettir ve diğer tüm şeylerin hareketlerinin nedeni olarak **ilk hareket ettiricidir**.

Aristoteles'e göre **en altta** formun pek az edimselleştirdiği **cansız varlıklar**, onun hemen üstünde **bitkiler ve hayvanlar alemi**, onun üstünde de **insan bireyleri** durur. Bu yapının en üstünde de kendinde en ufak bir maddilik taşımayan **Tanrı** bulunmaktadır.

Aristoteles'in varlık anlayışında **form da salt madde de ezeldir**, yani Tanrı bunların ikisinin de meydana getiricisi değildir. Ancak mutlak gerçeklik mutlak varlıktır. Tanrı'yı **salt düşünce, salt akıl** ifadeleriyle de anmaktadır. Tanrı evrende hiçbir şeyi rastlantısal ya da boşuna yapmamıştır. Evreninin bir bütün olarak kendisi Tanrı tarafından saptanmış amacı ile uyum içinde açınmaktadır. Aristoteles bu durumu, "**entelekheia**" denen bir yasalılık haline getirmiştir.

Evrenin meydana gelmesini, mevcut düzenini, yapısını kazanmasını sağlayan başlıca **dört neden** olduğu görülecektir: **Madde, form ya da öz, Tanrı ve amaç**.

Aristoteles'e göre herhangi bir şeyin ve bir bütün olarak evrenin ortaya çıkmasını, varlık kazanmasını sağlayan dört neden vardır. Maddi Neden (Causa materialis), Formel Neden (causa formalis), Etкер ya da etkin neden (causa efficiens) ve amaç ya da Erek Neden (causa finalis).

Örneğin bir mezar taşı için mermer maddi nedeni, mezar taşının formu, biçimi formel nedeni, taşın mezarlıkta ölünün kimliğini belirlemek amacıyla kullanılmak için yapılması amaç nedenini, taşı yontan ve mezar taşını yapan kişi ise etкер nedeni oluşturur.

Formun edimselleşmesi ile meydana gelen tüm varlıklar kendilerini bize daima belli niteliklerle, yüklemelerle sunarlar. Aristoteles, bunlara **kategoriler** der. **Töz, nicelik, nitelik, ilişki, yer, zaman, konum, iyelik, etkinlik, edilgenlik**. Bunlardan **dokuzu ilineк biri tözdür**.

Töz, en genel ifadesiyle bir şeyi o şey yapan şey olarak tanımlanabilir. Örneğin, kalemi kalem yapan şey tek tek tüm kalemlerde ortak olarak bulunur ve kalemlerin ilineкleri, yani biçimleri, renkleri, sayıları vs. değişse bile kalem tözlüğü değişmez. Ama Aristoteles'e göre töz, asla ilineкlerden ayrı olarak var olmaz. Daima belli ilineкlerle beraberdir.

Aristoteles'e göre doğa, harekete tabi olan maddi yapıların bütününü ifade etmekteydi ve ona göre doğa araştırması, her şeyden önce hareket yasalarının araştırılmasıydı.

Aristoteles'de **madde hareket ettirilen, form ise hareket ettirendir**.

Aristoteles evreni **üç kısma** ayırır: **Ay-altı alem, yeryüzüdür**. Evrenin bu bölümündeki her şey Empedokles'in dört nedeninden yani **toprak, su, hava ve ateşten** meydana gelmişlerdir. Bu özellikleri gereği **doğrusal olarak hareket ederler**. Yani hareketleri bir noktada başlar bir

başka noktada sona erer. Bu yüzden bütün ay-altı cisimler ölümlüdürler. **Ay-üstü alem, gök cisimlerinin alanıdır.** Buradaki cisimler çok daha ince ve tanrısal bir yapı olan **esirden (aether)** meydana gelmişlerdir. Bu yüzden de hareketleri de **değişmez dairesel biçimdedir.**

Ay-üstü alemin sonunda ise **sabit yıldızlar** alanı bulunur ki, Tanrı'ya yapıcı en çok benzeyen varlıkların alanı olduğu için orada **en ufak bir değişme olmamaktadır.**

Aristoteles'e göre bilimler; **Teorik, Pratik ve Poietik** olmak üzere üçe ayrılır.

Teorik bilimler (Fizik, Matematik, Metafizik) bilgiyi kendisi adına isterlerken, **Pratik bilimler (Politika, Ekonomi, Strateji, Retorik)** bilgiyi eylem için araç kılarlar. **Poietik bilimleri (Müzik, resim, heykel, tragedya, marangozluk, demircilik)** ise sanat ve zanaat gibi üretime dayalı disiplinlerdir ve bilgiyi de üretimlerine araç kılarlar.

Aristoteles, bu üç bilgi disiplinine ek olarak dördüncü bir bilgi disiplini olarak **Mantık'** tan söz eder. Aristoteles, daima mantığın kurucusu olarak anılmış ve bilinmiştir. Mantık en genel ifadeyle akıl yürütmenin ilkelerini belirlemeye yönelik bir disiplindir. "Doğru düşünme bilimi" olarak görmekte mümkündür. Mantık felsefenin ya da bilimin bir parçası ya da alt dalı değil, felsefede ve diğer bilgi disiplinlerinde kullanılabilecek bir araç, yöntemdir. Bu yüzden **Aristoteles, mantık konularını ele aldığı eserine "alet", "araç" anlamına gelen "Organon" adını vermiştir.**

Mantık doğru çıkarımlar türetme yöntemi olup bunun da iki biçimi vardır: İlk biçim olan **"tasım"**, tümelden yola çıkıp tikele varır ve bu nedenle ona **"tümdengelim"** denir. Diğer biçim olan **"tümevarım"** ise tek tek tikellerden yola çıkarak tümele ulaşır. Platon'a göre tümel, ideadan başka bir şey değildi. Tikel ise tümelden yani ideadan pay alan ve bu sayede var olan görünür şeylerden ibaretti. Oysa Aristoteles'te gerçeklik görünen şeylerden ayrı bir yerde değil, bizzat görünür şeylerin kendisindedir. **Aristoteles'e göre bilimin asıl amacı tikelin kavranmasıdır.**

Akıl yürütme, son kertede mantığın üç değişmez ve kendiliğinden açık ilkesine dayanır; özdeşlik ilkesi (Herşeyin kendi kendisiyle özdeş olması durumu Ör: A, A'dır.) , çelişmezlik ilkesi (Birşeyin hem A, hem A-olmayan olamayacağını, önerme açısından düşünüldüğünde ise bir önermenin hem doğru hem yanlış olamayacağı durumu) ve üçüncü halin imkansızlığı ilkesi ise (bir şeyin ya A, ya da A-olmayan olabileceğini, bunun dışında bir seçenek olmadığını, önerme açısından düşünüldüğünde ise bir önermenin ya doğru ya da yanlış olacağını, üçüncü bir şıkkın mümkün olmadığını ifade eden durum)

9.ÜNİTE: ARİSTOTELES- RUH, AHLAK VE SİYASET ANLAYIŞI

Gerek Platon gerek Aristoteles, **insanı ruhsal bir varlık** olarak düşünmekteydiler.

Aristoteles'e göre ruhun tümüyle bedenden ayrılıp kendi başına bir yaşam sürdürebileceğini düşünmek doğru değildi. Bu düşünce ile Platon'un bel bağladığı ruh göçü öğretisine baştan kapısını kapatmıştı. Aristoteles, bedeni ruhun kendisini dile getirdiği bir araç olarak görmekteydi. O da tıpkı Platon gibi ruhu daima forma, ideaya benzer bir yapı olarak görmekte, bedeni de doğal olarak madde ile eşleştirmekteydi. Ruh ile beden, form ve madde gibi hep bir aradaydı. Ruh, bedenin edimselleşmesinden, bedende gizil olan ruhsallığın açığa çıkmasından başka bir şey değildir. Bu anlayışla beden ve ruh, Platon'daki gibi iki ayrı töz değil, tek bir özün ayrılmaz öğeleridir.

Aristoteles, bitkilerde ve hayvanlarda da ruh bulunduğunu düşünmekteydi. **Beslenme ruhu, bitkilerde, hayvanlarda ve insanlarda** ortak olarak bulunurken, **duyusal ruh hayvanlarda ve insanlarda, akılsal ruh ise sadece insanlarda** bulunmaktadır. İnsan bu özelliğiyle doğanın izlediği nihai erektir.

Ona göre ruhun akılsal yanı da kendi içinde **edilgin akıl ve etkin (faal) akıl** olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Edilgin akıl, bedensel duyularımız, algılarımız, izlenimlerimiz yoluyla sonradan elde ettiğimiz bilgilerimizi içerir. Etkin akıl ise Tanrı'yı, tanrısal olanı, özü, soyut kavramları, tümelleri kavramamızı sağlayan saf akıldır. İşte bu akıl bedenden bir biçimde ayrı düşünülebilir ve bedenin bir işlevi olarak görülmez. Maddi olmayan, ölümsüz, duyulardan ve algıdan bağımsık bir yapıdır. Ruhtan önce de mevcuttur. Etkin (faal) akıl tanrısal aklın bir parçası, uzantısı gibi görünmektedir. İnsan kendinde bulunan bu ölümsüz, tanrısal akıl sayesinde hayvanla Tanrı arasında bir yerde durmaktadır. **Teorik aklın ilkesi düşünce** iken, **pratik aklın ilkesi arzu**, istek ya da istemedir (irade).

Platon, **mutluluğun** bütün insanlar için **nihai amaç** olduğunu, insanı **mutlu kılacak şeyin** ise **iyilik** olduğunu savunmaktaydı. Aristoteles'de hemen tüm Yunan düşünürlerin kabul ettikleri bu düşünce ile aynı fikirdedir.

Aristoteles'e göre **dört farklı hayat biçimi** vardır: Haz elde etme amacına yönelik, onur hayatı, servet peşinde koşmak ve dördüncü ve **en uygun hayat tarzı teorik hayattır**. Teorik hayat, hiç kuşkusuz bilgi esasına dayanan, insanı kendi özlüğüne uygun bir duruma sokan akıl yaşamıdır.

Aristoteles, biri **"etik erdemler"** diğeri akli yani **"dianoetik erdemler"** olmak üzere iki tür erdemden söz eder. Etik erdemler insanın günlük yaşamındaki edip eylemleriyle, dianoetik erdemler ise bilim, sanat, pratik ve teorik bilgelik gibi akli uğraşlarla ilgilidirler.

Erdem, en genel anlamda insanın kendi amacına uygun bir durumda olmasıdır. Erdemli kişilik, erdemli davranışlarda bulunmayı alışkanlık haline getirenlerce başarılabilecek bir amaçtır. Erdem, tercihlere ilişkin bir huydur. Akli başında bir insanın, aklını kullanarak seçtiği,

bizle ilgili olarak “orta” olanda bulunma huyudur. Yani insanın aşırılıklardan ve eksiklikten kaçması daima ortayı araması, onu tercih etmesidir.

Aristoteles’in ele alıp incelediği belki de en önemli erdem, siyaset anlayışının da temlini oluşturacak olan adalet erdemidir. Adalet yasaya uygun olma ve doğru ya da eşit olma gibi iki anlama sahiptir. İlki adaletin genel anlamı, ikincisiyse özel ya da tikel anlamıdır. Adaletin tikel anlamı da **dağıtıcı adalet** ve **düzeltici adalet** olarak ikiye ayrılır. İlki servet ve imtiyazların yurttaşlara pay edilmesi, ikincisi ise yurttaşlar arasındaki anlaşmazlıkların giderilmesi, suçların cezalandırılması esasına dayanır.

Aristoteles’e göre insan kendi amacına, iyisine, mutluluğuna ancak toplum ve devlet düzeni içinde erişebilir. Devletin varoluş amacı da insanın mutluluğundan başka bir şey değildir.

Aristoteles’in toplum ve siyaset anlayışı iki temel yargıya dayanır:

- a) Devlet de tıpkı doğada varolan şeyler gibi doğal bir varlıktır. Çünkü insanın doğal ihtiyaçlarından ve eğilimlerinden doğmuştur.
- b) İnsan doğası gereği toplumsal ve siyasal bir hayvandır.

Aristoteles, Platon’un tersine aileye ve aile yaşamına sitede büyük bir değer verdiği ve onu sitenin yapı taşı olarak kabul ettiği anlaşılmaktadır.

Aristoteles, “Politika” isimli eserinde Platon’un ortaya koyduğu devletteki birlik ne kadar büyükse, bu devlet için o kadar iyidir anlayışına karşı çıkar. Ona göre site herşeyden önce kendine yeterli bir büyüklükte olmalıdır. Ereğini gerçekleştirmez kadar büyük olmamalıdır.

Aristoteles’in ideal site devleti; insanlara ihtiyaç duydukları gıdaları sağlayacak olan **çiftçiler**, toplumun ihtiyaç duyduğu araç gereçleri üretecek el sanatlarını işletecek olan **zanaatkarlar**, ülkeyi koruyacak **askerler**, **zengin tüccarlar**, **din adamları** ve **yargıçlardan** oluşur.

Ülke yönetiminde söz sahibi olanlar ise: **Askerler, Din Adamları ve Yargıçlar**’dır.

İyi işleyen siyasi rejimler tek bir bilge adamın idaresine dayalı olan **krallık**, bilgelerden oluşan küçük bir grubun idaresine dayalı olan **aristokrasi** ve iyi eğitilmiş yurttaşların işlettikleri bir çoğunluk rejimi olan **politidir**. Aristoteles bunlardan **politiyi en gerçekleştirilebilir rejim** olarak destekler.

Tiranlık krallığın, **oligarşi** aristokrasinin, **demokrasi** ise politinin yozlaşmış halidir.